

Dorpspleinen

Een onderzoek naar de functie van het dorpsplein voor de huidige dorpen

Als we het hebben over pleinen zien veel mensen een groot plein in de stad voor zich: de dam of het museumplein in Amsterdam, de korenmarkt in Arnhem of de Grote markt in Groningen. Het zijn pleinen waar bijvoorbeeld optredens zijn, een markt is en waar vaak veel mensen zijn. Veel onderzoek is gedaan naar pleinen in stedelijke omgevingen, maar hoe zit dat met de pleinen in dorpen? De laatste jaren is veel veranderd in de Nederlandse samenleving. De plek waar deze veranderende samenleving zichtbaar wordt is het dorpsplein. Voor dorpen is dit vaak de enige openbare ruimte. Wat is de functie van deze pleinen voor de dorpen tegenwoordig, hoe is deze rol in relatie tot de ruimtelijke kenmerken van het plein en welke aanbevelingen kunnen gedaan worden voor de aanleg van nieuwe pleinen of herontwikkeling van bestaande?

Annelien Kapper

Masterstudente Sociaal-Ruimtelijke Analyses
annelienkapper@hotmail.com

Transformatie van het platteland

Het platteland in Nederland is continu aan veranderingen onderhevig. De laatste jaren zijn een aantal trends waargenomen. Zo heeft er een verschuiving plaatsgevonden op het platteland van de producerende naar de consumerende functie. Waar na de Tweede Wereldoorlog de productie met de bijbehorende mechanisatie zo belangrijk was op het platteland is nu de recreatieve functie en de kwaliteit van het platteland erg belangrijk. Daarnaast heeft de mobiliteit een grote bijdrage geleverd aan de veranderingen. Door de toegenomen mobiliteit is de afstand tussen het dorp en de stad kleiner geworden. Invloeden van de stad zijn nu ook merkbaar in het dorp. Het idyllische dorp van vroeger bestaat niet meer. Het autonoom dorp is omgevormd tot een woondorp. Het begrip landschap heeft een nieuwe inhoud gekregen. Het platteland wordt nu niet meer zozeer geassocieerd met culturele en sociale kenmerken maar 'het landschap' en 'de ruimte' (de Haan 1998). De komst van nieuwkomers heeft invloed op de samenleving in het dorp. Op het platteland ontstaat een nieuwe mix van bewoners. Zo zijn er de lokalen, de mensen die opgegroeid zijn op het platteland. Een tweede categorie die kan worden onderscheiden zijn de ruralen. Dit zijn mensen die afkomstig zijn van het platteland of werkzaam zijn in de landbouw. Daarnaast wordt

gesproken van de landelijken, mensen die landelijke leefwijze praktiseren. Als laatste zijn er de gemeenschappelijken die participeren in de lokale gemeenschap (de Haan 1998). De betrokkenheid bij het dorp is vaak nog wel aanwezig maar in een andere vorm. De relaties die bewoners met elkaar hebben worden niet bepaald door een bepaalde afstand maar door een gedeelde interesse. Het is niet meer vanzelfsprekend dat je lid wordt van de vereniging in het dorp of vooral omgaat met de mensen uit je eigen dorp.

Het dorpsplein

Het leven is individueler geworden maar het verenigingsleven bloeit nog steeds. Het plein is dé plek van het dorp waar de evenementen georganiseerd kunnen worden. In Nederland zijn verschillende typen pleinen te onderscheiden. Deze kunnen worden ingedeeld naar ruimte, gebruik, ligging of het ontstaans- en ontwikkelingsproces. De oorsprong van het plein ligt in de klassieke beschaving. De Griekse polis bloeide rond de 5de eeuw voor Christus en de Romeinse stad begon rond de 3de eeuw voor Christus te bloeien. Het plein werd gewaardeerd als ruimte voor sociale interactie en biedt ook tegenwoordig de mogelijkheid om te communiceren. Daarnaast wordt het plein vaak gezien als het centrum en staat het symbool voor de stad. Het

Centrale ligging plein in het dorp Creil

Creil dorpsplein

plein is de ruimte van de expressie van sociale, economische, culturele en politieke structuren (Low 2000). Het is vaak een plek waar de sociale orde zichtbaar wordt, de verhouding tussen de burgers en de autoriteit van de staat. Tenslotte is het plein ook een bewaarplek van de geschiedenis.

Opbouw van pleinen

Het plein bestaat uit allerlei elementen en veel zaken zijn van invloed op het plein. Deze kunnen uiteengelegd worden in twee analyserichtingen: de ruimtelijke en de sociale. Tot de ruimtelijke analyse behoren de geografische ligging, de functie van het plein en het ontwerp/ de inrichting van het plein.

Bij de geografische ligging is de relatie tot de omgeving, zoals de ligging van het plein in relatie tot het dorp, belangrijk. Als tweede is van belang wat de functie van het plein is en hoe het daadwerkelijk wordt gebruikt. Bij het ontwerp wordt ingegaan op de opbouw van het plein: netwerken, randen, knooppunten of markante punten en gebieden. Daarnaast gaat het bij de inrichting om de elementen die aanwezig zijn op het plein.

Tot de sociale analyse behoren de activiteiten op het plein en de beleving van het plein. Belangrijk hierbij is wat de bewoners van het plein vinden en hoe ze het ervaren.

Aan de hand van deze vijf onderscheidde onderdelen van dorpspleinen zijn voor het onderzoek een drietal case-studies in Overijssel uitgewerkt: te weten Creil, Deurningen en Wanneperveen. De drie casestudies varieerden in de situatie van het plein. Het plein in Creil is al jaren hetzelfde, het plein in Deurningen is in ontwikkeling en het plein in Wanneperveen is recentelijk aangelegd. Om de analyse uit te kunnen voeren is

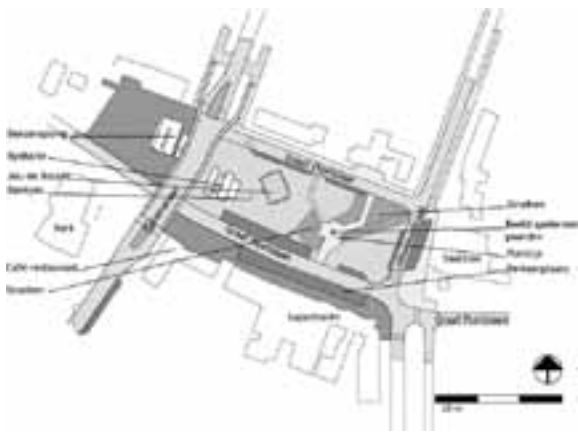
Wanneperveen, functionele inrichting

gebruik gemaakt van een kaartstudie, interviews met bewoners, enquêtes en bezoeken aan de betreffende dorpspleinen.

De geografische ligging van het plein

De geografische ligging van het plein is sterk van invloed op de functies, activiteiten en de beleving ervan. In een lintdorp is vaak geen duidelijk centrum aanwezig. De woningen zijn gelegen langs een lange, rechte weg. Omdat het dorp vaak maar een weg heeft is er van oorsprong ook geen plein. Het plein in het lintdorp Wanneperveen kent daarom geen lange historie. Het plein ligt geografisch niet centraal en niet langs de doorgaande weg. Wanneer bezoekers het dorp passeren merken ze het plein niet direct op, omdat het niet aan de doorgaande weg of dichtbij de winkels is gelegen. De bewoners vinden echter wel dat het plein nu een centrale ontmoetingsplek is in het dorp, omdat de meeste voorzieningen aan het plein zijn gelegen.

In het polderdorp (Creil) en het esdorp (Deurningen) is het plein geografisch wel duidelijk in het centrum van dorp gelegen. In beide dorpen ligt het plein langs de doorgaande weg. Dat het plein aan de doorgaande weg is gelegen heeft ook nadelen. Het passerende verkeer kan gevaarlijk zijn voor mensen die op het plein verblijven of mensen die het plein willen oversteken.

De indeling van het plein in Creil

De indeling van het plein in Wanneperveen

Ontwerp voor het plein in Deurningen

De functie van het plein

Als het plein een centrumfunctie wil vervullen in het dorp hangt dit niet alleen af van de geografische ligging maar ook van het sociale centrum. Het gevoel van het centrum heeft daarnaast duidelijk te maken met de voorzieningen op en rond het plein. Op de onderzochte pleinen zijn verschillende voorzieningen aanwezig. Een van die voorzieningen kan de kerk zijn. Vanuit de geschiedenis is de kerk lang een belangrijk punt in het dorp geweest. Een groot deel van de bewoners gaat nog steeds naar de kerk. Het plein had vroeger vooral de functie van markt en handel. Tegenwoordig is de markt veel beperkter. In Creil en Deurningen komen nog wel enkele marktkramen eens in de week, maar van een uitgebreide markt is geen sprake meer. Nu wordt het plein vooral gebruikt als parkeerplaats en af en toe wordt er een dorpsfeest georganiseerd. Het is belangrijk dat openbare voorzieningen zoals winkels en dorpshuizen aan het plein gelegen zijn. Deze voorzieningen trekken mensen uit het hele dorp (en omgeving) aan en richten zich niet altijd op één doelgroep. De winkels langs de rand maken dat het plein meer tot het centrum van het dorp hoort en andersom biedt het plein de mogelijkheid voor winkels om zich er te vestigen. De supermarkt is hier een goed voorbeeld van. Andere

voorzieningen zijn bijvoorbeeld speelvoorzieningen voor kinderen, een dorpshuis of een bibliotheek.

Het ontwerp/de inrichting van het plein

Het uiteindelijke gebruik van het plein wordt bepaald door de inrichting en de randen. De uitstraling die het plein heeft en de mogelijkheden die het biedt zijn hier van belang. Allereerst is het belangrijk dat de ruimte duidelijk afgebakend wordt. Voor de pleinen in de dorpen geldt hetzelfde als voor de pleinen in steden. Het 'plein-gevoel' (de sfeer) wordt bepaald door de begrenzing en de afmeting. Verder is het erfgoed van invloed op de vorming van de pleinruimte. De rand van het plein kan niet altijd zomaar gewijzigd worden. Deze wijzigingen kunnen ten koste gaan van oude dorpsstructuren of de uitstraling van aanliggende gebouwen. Daarnaast is het belangrijk dat de entrees uitnodigend zijn. Mensen moeten het plein kunnen zien. De verschillende ruimtes op het plein moeten overzichtelijk zijn. Als mensen niet kunnen zien in wat voor ruimte ze zich begeven wordt het al snel als onveilig ervaren.

De mensen die bij dit onderzoek betrokken waren gaven aan dat het ideale dorpsplein centraal gelegen is en dat het voor de gehele samenleving moet zijn. Op de onderzochte pleinen wordt ook aandacht besteed aan het feit dat het plein voor verschillende leeftijden aantrekkelijk is. Als goed voorbeeld dient het plein in Wanneperveen. Op dit plein is voor de jeugd de mogelijkheid om te voetballen of te tafeltennissen. Voor ouderen is er de mogelijkheid om het spel jeu de boules te spelen. Verder wordt door de bewoners aangegeven dat het ideale plein uit één ruimte moet bestaan, dat het goed verlicht is en dat er 'groen' aanwezig is. Ook moeten mensen er de auto kunnen parkeren, moeten er bankjes staan en moet het schoon zijn. Bovendien moet het een gezellige plek zijn.

Naast de beleving moet het plein voor de mensen ook praktisch van aard zijn. Voor het functioneren van een plein is het belangrijk dat er veel mensen aanwezig zijn gedurende de hele dag. Als ergens mensen zijn trekt dit nieuwe

Creil winkelfront

Het dorps huis gelegen aan het plein in Waneperveen

Plein Deurningen met kerk als markering

mensen aan. Mensen ondernemen verschillende typen activiteiten. Onderscheid wordt hierin gemaakt tussen noodzakelijke en toevallige ontmoetingen. Van de inrichting van het plein wordt verlangd dat deze activiteiten mogelijk zijn. Het plein moet makkelijk te bereiken en te passeren zijn voor verschillende vormen van vervoer. Voor de auto is het belangrijk dat men deze kan parkeren en dus moet het plein vlak zijn en verhard. Om mensen te kunnen laten verblijven op een plein is het belangrijk dat er zitmogelijkheden zijn. De bewoners geven op de vraag over hun ideale dorpsplein ook aan dat daar bankjes aanwezig moeten zijn. Het is belangrijk dat wanneer gekozen wordt om de verkeersstromen te scheiden dit

duidelijk leesbaar moet zijn.

De activiteiten op het plein

De houding van de mensen tegenover het plein hangt van hun eigen achtergrond en voorkeuren af. Uit het onderzoek is gebleken dat over het algemeen de helft van de bewoners van de onderzochte dorpen in het dorp zelf is opgegroeid. Over het algemeen zijn bijna alle bewoners betrokken bij het dorpsleven. Hieruit kan worden opgemerkt dat ook 'nieuwkomers' zich betrokken voelen bij het dorp. De aanwezigheid van een dorpsplein wordt dan ook als belangrijk ervaren voor het dorpsleven.

De bewoners gebruiken het plein hoofdzakelijk voor dorpsfeesten zoals de markt en het dorpsfeest. Het is gebleken dat de bewoners zelf niet afspreken op het plein, maar als er iets georganiseerd wordt in het dorp komen de mensen wel naar het plein. Hiervoor is al genoemd dat de aanwezigheid van winkels en andere voorzieningen erg belangrijk is. Op de onderzochte dorpspleinen komt naar voren dat het plein zelf niet veel gebruikt wordt. De bewoners vinden het plein wel belangrijk maar komen er zelden. Ook door bewoners die niet op het plein komen werd gezegd dat ze het plein wel belangrijk vinden. De algemene conclusie is dat het belangrijker is dat het plein aanwezig is dan de hoeveelheid activiteiten die er georganiseerd worden.

Aanbevelingen

Wanneer een nieuw plein wordt aangelegd of een bestaand plein wordt herontwikkeld is het van belang een aantal aandachtspunten mee te nemen: (1) de zichtbaarheid van entrees; (2) de ligging van de randen; (3) de padenstructuur en de kwaliteit hiervan; (4) de toegankelijkheid van de ruimtes; (5) de oriëntatie op het plein; (6) de mogelijkheden van overstapplaatsen; (7) de aanwezigheid van zitelementen; (8) de beplanting; (9) de aanwezigheid van nuttige/ nutteloze elementen en (10) het erfgoed.

Literatuur

Carmona, M; Magalhães, C de; Hammond, L., 2008. Public space: the management dimension, Routledge London and New York

Haan, H.J., 1998. De thematisering van het platteland en de groei van het plattelandsbewustzijn, Noorderbreedte, Thema 'dorpslandschappen deel 2'

Haan, H. de, 2006. collegeslides Space, Place and Society, gevolgd 2006

Low, S.M., 2000. On the plaza: The politics of public space and culture, TX Austin, University of Texas Press

Marcus, C.C. & C Francis, 1998. People places: Design guidelines for open urban spaces, Wiley New York

Simon, C; Vermeij, L.; Steenbekkers, A., 2007. Het beste van twee werelden: Plattelanders over hun leven op het platteland, Sociaal en Cultureel Planbureau Den-Haag

Thissen, F. & J. Droogleevoer Fortuin, 1998. Van autonoom dorp naar woondorp, Noorderbreedte, Thema 'Dorpslandschappen Deel 2'

Thissen, F. & J. Droogleevoer Fortuin, 1999. Sociale cohesie en dorpsverenigingen op het Drentse platteland, Noorderbreedte: Jaargang 23 / Nr. 4

Vermeij, L & G. Mollenhorst, 2008. Overgebleven dorpsleven: sociaal kapitaal op het hedendaagse platteland, Sociaal cultureel planbureau Den Haag

Vries, B. de, 1990. Pleinen van Nederland: een typologische analyse van het Nederlandse stadspan, Uitgeverij Matrij Utrecht

Zucker, P., 1958. Town and square: from the agora to the village green, MIT Press Cambridge

Summary

The countryside and its inhabitants in The Netherlands has changed a lot since the last 50 years. Village squares are places in which these changes become visible. It is unclear what the current function of village squares is in relation to the spatial characteristics. The way a square functions is defined by its location, the facilities, and the design of the square. The place must be readable, aesthetical, and functional. For the village associations it is important to have a public square to organise activities. Both the native inhabitants as the new inhabitants appreciate the presence of the square. In most of the times it is more important to have a square than the amount of activities organised. The ideal square is described as a central meeting place with trees, possibilities to sit and to play.